

Estudis de llengua
Josep Ruaix i Vinyet
Editorial Claret
Barcelona 2016

LA GALÀXIA RUAIX

En el món de la llengua catalana, quan parlem de Ruaix ens trobem a la frontera subtil que hi ha entre el mite i la realitat.

En una narració d'Albert Jané (*Noranta-nou contes*, 1998, p. 117), entre els «invitats de més supòsit» al casament d'en Jep dels Encenalls hi ha: Buster Keaton, Noam Chomsky, el cronista Ramon Muntaner, l'àngel de la guarda de Marcel Proust, Anna Karèlina, el Gran Barrufet, James Bond i **en Ruaix de les Fitxes**.

En Ruaix de les Fitxes és un personatge de la mitologia de la llengua catalana, que, alhora, és i no és l'erudit gramàtic Josep Ruaix i Vinyet, de Moià.

Val la pena que expliqui d'una manera més detallada com Ruaix es va convertir en un mite de la meua història de la llengua i la cultura catalanes. La gent que vam néixer i estudiar durant la dictadura no vam tenir cap oportunitat d'estudiar la nostra llengua de manera oficial ni reglada. Arribar a prendre consciència del nostre analfabetisme en la nostra llengua va ser difícil. En els primers anys d'aquell batxillerat antic, que començàvem a deu anys, algú va organitzar unes classes de llengua catalana els dissabtes a l'institut. Com podíem estudiar la nostra llengua, si no teníem mitjans per a poder-ho fer? Els meus pares, com a regal de Reis, em van obsequiar el Fabra, el *Diccionari general de la llengua catalana*. Però, la gramàtica, com es podia estudiar? La *Gramàtica catalana* de Fabra, en l'edició de Coromines, era incomprendible per a un nen. El *Curs superior de gramàtica catalana* de Jeroni Marvà tenia moltes llacunes. Per exemple, no hi havia manera d'entendre com funcionaven els diftongs, i, per tant, una realitat bàsica com ara l'accentuació es convertia en una cosa misteriosa. Per què *cantàveu* s'havia d'accentuar si acaba en vocal? El bon professor de català

que teníem els dissabtes ens va portar uns llibres apaïats que esdevindrien màgics: *El català en fitxes*, de J. Ruaix autor-editor de Moià. Encara recordo que vaig haver de cercar en un atlas on era Moià. Per primera vegada disposàvem d'uns llibres que ho explicaven tot sobre l'estructura i funcionament de la llengua catalana.

Vaig dedicar innumbrables hores a estudiar —i posteriors a explicar— les obres del que m'agrada anomenar «la galàxia Ruaix».

Es tracta d'una galàxia lingüística composta de diversos planetes que es mouen en òrbites d'harmonia analítica i pedagògica progressives: *Català fàcil*, *Català progressiu 1 i 2*, *Català complet 1, 2 i 3*, *Observacions crítiques i pràctiques sobre el català d'avui 1 i 2*, *La conjugació dels verbs*, *Nou diccionari auxiliar* i, el darrer gran planeta d'aquesta galàxia singular, *Estudis de llengua* (Barcelona: Editorial Claret, setembre del 2016, 507 pàgines). De fet, podríem trobar-ne un antecedent en els *Punts conflictius de català. Deu estudis sobre normativa lingüística* (Barcelona: Editorial Barcanova, 1989).

Cal no oblidar, dins la galàxia, la *Gramàtica anglesa* en cinc volums de M.L. Hevly, revisada i editada per Ruaix, que a parer meu és la millor gramàtica de la llengua anglesa i la més completa escrita en una llengua diferent de l'anglès.

Em sento profundament agraït a Ruaix: a l'home que ha creat el mite, que ens ha ofert els mitjans per a estudiar la nostra llengua, que és portentosa i màgica. A la universitat sempre parlo als meus alumnes dels meus mestres. Vaig tenir el privilegi de ser el darrer ministerial —per dir-ho a la manera de Carner— de l'obra de Joan Coromines, però els qui realment han estat els meus mestres, els qui

em van ensenyar la meua llengua i als quals em sento infinitament agraït són Josep Ruaix i Albert Jané, per a mi sempre són el Gran Ruaix i el Gran Jané.

La galàxia Ruaix és fabriana, pedagògica, moderna i rigorosament analítica. *Estudis de llengua* consta de 32 capítols (més la «Clau bibliogràfica», «Bibliografia del corpus», «Índex sistemàtic» i «Índex general»). Es tracta d'estudis que han estat publicats entre 1998 i 2015 a la prodigiosa revista LLENGUA NACIONAL, dirigida durant tots aquests anys pel pertinaç Ramon Sangles. Era absolutament imprescindible que els articles de Ruaix es publicuessin aplegats a fi de poder ser estudiats i consultats d'una manera convenient. Ara, amb *Estudis de llengua*, aquest desig ha esdevingut realitat.

Ens trobem davant una panoràmica excepcional d'estudis de llengua *per exemplum* (com ens diu l'autor citant Sèneca en la «Presentació» del volum). El volum d'alguna manera em fa pensar en el títol d'una obra del filòsof Martin Heidegger: *Holzwege* («camins boscos»). Es tracta de passejades pels boscos frondosos de la llengua catalana. Qui els segueix aconsegueix de reunir un saber superior i aprofundit sobre infinits aspectes de la llengua, que el mateix autor ordena en el seu «Índex sistemàtic»: temes introductoris (sistema normatiu actual i valoració de la segona edició del DIEC), ortografia (punts conflictius i l'enujós tema del guionet), sintaxi (la majoria dels articles tracten temes complexos d'aquest camp de la llengua), lèxic (errors, dubtes, improprietats, italianismes i citacions incorrectes d'altres llengües) i estilística (concordança, zeugmes, verbs de narrador, incoherència, ambigüïtat, desordre, cacofonies, repeticions i redundància).

Com els antics camins que feien els carboners, quan les muntanyes catalanes eren plenes de gent que

del bosc en feia vida, els diferents estudis ens guien pels boscos de la llengua, fins a arribar a punts on mai ningú no s'havia aventurat: *terra ignota* de la llengua.

Recordo que, en el despatx de Coromines, una vegada vaig haver de consultar un llibre que em va fer venir el somriure als llavis. El gran lingüista hi havia escrit: «despullat completament». Aquesta ha estat la manera de fer dels estudiosos: llegir i fer fitxes. Observar fenòmens de tota mena i estudiar-los en el laboratori de Fabra i de la gran tradició de la llengua catalana, perquè la llengua, per damunt de tot, és tradició. Una vegada Coromines em va explicar una anècdota molt significativa. Quan Coromines treballava en el despatx de Fabra va observar que a vegades, quan el Mestre es trobava davant alguna qüestió difícil, s'aturava i es preguntava en veu alta: «El pare, com ho hauria dit?» Aquesta és la clau de volta de tot l'edifici: la llengua és la tradició heretada de les generacions anteriors i passada pel laboratori del científic.

El fet és que avui «es perd l'esma de la llengua», tal com diu el Gran Jané i recull el Gran Ruaix (p. 11). Com a mostra, un botó. Vaig encarregar als meus alumnes de Girona que em fessin frases d'exemple amb expressions del tipus *cori-mori*, *rau-rau*, etc. A casa meua, l'àvia deia: «Tinc cori-mori, menjaré alguna cosa.» I algú em va escriure: «Ha tingut un cori-mori i està molt greu.» Jo, sorprès, els vaig dir que, si algú tenia cori-mori, amb una simple galeta li passaria. La veritat és que, d'entrada, no vaig entendre com havia pogut arribar a inventar-se la frase. Vaig mirar el DIEC2 i hi vaig trobar com a definició de *cori-mori* «mal de cor». Quan jo era petit tothom sabia que tenir mal de cor volia dir tenir sensació de gana. Els meus alumnes, però, van entendre que tenir cori-mori = mal de cor volia dir haver tingut un atac de cor! Davant

d'això, Ruaix ens proposa que «tot el que es faci amb la intenció de millorar la llengua és bo» (p. 6). I té tota la raó del món i hi dedica tota la seva saviesa.

Com un científic, Ruaix recull fets de llengua —hi ha milers d'exemples en *Estudis de llengua*— i els estudia en el seu laboratori. Alguns temes són relativament senzills, com ara les pàgines dedicades a la fórmula de datació, on arriba a la lúcida conclusió:

La nostra conclusió, doncs, és la següent: en les datacions de cartes i altres documents, bo i mantenint la simple preposició *de* abans de la menció de l'any per als numerals que van de 1100 a 1999, creiem que val més usar, seguint el sentit lingüístic popular, la preposició contracta *del* per als anys 2000 i posteriors i també per als anys 1099 i anteriors (p. 17).

Alguns estudis són molt complexos, com ara els dedicats a «Límits en l'ús dels pronoms febles “en”, “hi”» o «Qüestions sobre pronoms febles». Les anàlisis de Ruaix són sempre extraordinàriament perspícaces:

«*tacògraf* — Comptaquilòmetres dotat d'un sistema d'enregistrament complementari que porten certs camions per a registrar-ne els temps de marxa i els d'aturada, i la seva naturalesa» (DIEC, s.v.; el pronom feble és innecessari; a més, és incorrecte, perquè, referint-se al subjecte, *certs camions*, hauria de ser el possessiu *seus*) (p. 65).

En alguns casos, Ruaix és simplement portentós:

«Pepeta, *portant-li el gec i ajudant-l'hi a posar*» (acotació dins Sagarra, OC 19, p. 477; cas curiós de combinació *l'hi* col·loquial, no estudiat per les gramàtiques, en què la forma *l'* representa el complement

directe de l'infinitiu [*posar-se el gec*], però amb l'elisió del pronom reflexiu [*se*] per analogia amb el que es fa en les perífrasis factitives o causatives [cf. abans, cap. 13, «Pronom abusiú en perífrasis», pp. 187-195], i la forma *hi* representa el complement directe del gerundi [*ajudant-lo, a ell*], però amb canvi d'acusatiu a datiu tal es fa en les esmentades perífrasis [cf. CC/2, p. 114, o bé abans, cap. 14, «Pronom equivocat en perífrasis», pp. 197-202] > *Pepeta*, portant-li el gec i **ajudant-lo a posar-se'l** (p. 441).

Estudis de llengua és un llibre molt virtuós. L'autor, gentil i generós ens diu:

Som conscients que, tractant-se d'una matèria poc estudiada i, per la seva mateixa naturalesa, difícil i subtil, els nostres judicis, explicacions i propostes no seran sempre compartits per tothom, ja que depenen d'un determinat sentit lingüístic (o competència lingüística). A més, probablement en el nostre treball hi ha errors i, certament, llacunes. Però creiem que aquest estudi pot ser un bon punt de partida per a ulteriors clarificacions, a les quals invitem els estudiosos interessats i competents (p. 74: és la conclusió de l'interessantíssim estudi «Límits en l'ús dels pronoms febles “en”, “hi”»).

I també, amb un deix de recaça i ironia:

I ara hem d'advertir que no sempre els escriptors contemporanis (als quals sembla que plau molt aquest recurs estilístic) usen adequadament els verbs de narrador, ja que tal ús presenta algunes restriccions, almenys considerant-ho des del punt de vista del sistema gramatical i de la tradició literària (si bé cal reconèixer que avui dia molts escriptors es conce-

deixen la llicència de saltar-se els esmentats sistema gramatical i tradició literària) (p. 78).

Ruaix ho llegeix tot i hi reflexiona. Trobem exemples en què es proposen millores fins i tot al més gran dels mestres, Fabra:

fer anar-se'n, fer córrer (un líquid) d'un recipient, d'un indret» (DGLC, s.v. *escórrer*). Probablement es deu a una badada de Fabra, explicable perquè es tracta de metallenguatge i, a més, d'un verb lexicalitzat, però els exemples medievals ometen els pronoms, amb aquest verb. En rigor, doncs, hauria de dir: *fer anar* (p. 191)

Aliquando bonus dormitat Homerus (Ruaix també es refereix a aquesta sàvia màxima llatina en la p. 220).

Josep Pla en la carta que adreçà a Joan Coromines el mes de febrer de 1967 li deia: «Tinc 70 anys, m'agradaria d'anar pel món amb vós perquè em penso que m'ensenyaríeu moltes coses divertides.» Això val per als *Estudis de llengua* de Ruaix. Fixem-nos que hi ha coses —de llengua catalana, és clar— i que algunes són francament *divertides*. Es tracta d'un llibre d'una erudició sorprenent, però el lector tot sovint queda sorprès pels descobriments que Ruaix li fa fer. Vegem-ne alguns:

«Per aquells a qui els agradin els bocati di cardinale lúdics i gastronòmics, aquest mes és una petita joia» (*Avui*, 15-5-2002, p. 33; en italià no existeix *bocato* ni *bocato*; sí *bocata* i *boccone*; deu tractar-se d'una locució italiana fantasma, és a dir, d'una falsa traducció del cast. *bocado de cardenal*; no-teu també que el pronom feble subratllat és pleonàstic) (p. 232).

Hem escollit una representació dels fòssils més carismàtics recollits en el terme de Gurb [...]

> **emblemàtics** (p. 288).

«Convé delimitar els límits [...]» > **Convé *fixar els límits*** (p. 308).

«... un indici indicatiu [...]» > ***podria ser-ne un indici*** (p. 307).

«... la intenció d'intentar [...]» > ***la intenció d'introduir-la*** (p. 307).

«... el que és cert és que és [...]» > ***el cert és que cal*** (p. 304).

Fins i tot en un llibre tan erudit com *Estudis de llengua* no hi podia faltar la profunda voluntat pedagògica al servei de la llengua catalana que caracteritza tota la «galàxia Ruaix». Vegem-ne un parell d'exemples preciosos:

Sobre la distribució, que en aquests tres exemples hem observat, de *haver-hi* i *ser-hi*, cal saber:

a) s'usa el verb *haver-hi* quan el subjecte va després del verb i en les estructures sintàctiques que demanen el subjecte a principi de la frase;

b) s'usa el verb *ser-hi* en els altres casos (és a dir, quan el subjecte, que pot ser implícit, va abans del verb).

Exemples:

—*Que hi ha en Joan?* —*No, en Joan no hi és.*

—*En Joan no hi és, però hi ha la Maria.*

—*Qui hi ha? En Joan i la Maria no hi són pas.*

Hi ha problemes difícils. / Tu no vols veure els problemes, però hi són (p. 344).

«Hi havia una vegada...» (*Avui*, 10-11-1999; calc del cast. *érase una vez*, manera com solen començar els contes, mentre que en català tradicionalment es diu: *una vegada hi havia*) > ***Una vegada hi havia ...*** (p. 345).

Estudis de llengua és un llibre virtuós, que recull milers de

textos que demanen ser estudiats «amb l'única intenció de servir honradament la llengua que uns i altres tant estimem» (p. 159).

Una bona colla d'exemples recollits contenen el que en les meves classes solc anomenar *nyaps & bunyols* (els *bunyols* aquí no són precisament aquells tan bons que se solen fer en temps de Quaresma). A Ruaix, savi i conspicu com és, penso que més aviat li agradaria de parlar de *aliquando*, com feien els antics: tothom, en un moment o altre, bada, i si escriu, fa bunyols. I el Gran Ruaix? Ell ens respondria, citant el vell Terenci: *Homo*

sum, humani nihil a me alienum puto. I, efectivament, en *Estudis de llengua*, hi he trobat un *aliquando*: un text que conté una citació bíblica que es diu que és de l'Evangeli segons Joan, resulta que és de la Primera carta de Joan: Jn ha de ser 1Jn (p. 245). Ja veieu que l'acríbia de Ruaix és colossal: sols se li ha escapat un 1 en una abreviació d'un llibre del Nou Testament (!).

Deixant l'anècdota acabaré dient que val la pena de capbussar-se dins aquest dens volum, on trobareu infinites coses intel·ligents sobre la nostra estimada llengua catalana. Jo ho he fet amb passió.

No he deixat cap pàgina del llibre sense fer-hi anotacions. El meu volum fins i tot m'ha quedat *espellofat* —espero que el Gran Ruaix em deixi passar aquest ús metafòric d'un verb antic: vull dir que, de tant treballar-hi, m'ha saltat un full de *Estudis de llengua* i l'he hagut d'enganxar amb cola. El treball s'ho val, i molt. L'últim planeta publicat fins ara de la «galàxia Ruaix» és una prova d'amor envers la llengua catalana sense límits. El lector, estupefacte, sols pot dir: moltes gràcies, Gran Ruaix! ♦

JOAN FERRER
Universitat de Girona

I si parlem català?
David Vila i Ros
Tallers per la
llengua, Sabadell,
setembre del 2016

David Vila, dinamitzador lingüístic i escriptor, ha estat i és membre actiu de diverses organitzacions de la militància lingüística: la CAL, la Fundació Reixida, Òmnium Cultural i és vice-president de Tallers per la Llengua. Darrerament ha publicat els llibres *Verba, non facta* i *I si parlem amb el veí del segon?*, a banda del que ara presentem.

En aquest quadern, torna a l'estil didàctic de les preguntes que en realitat són autèntiques propostes i reptes pendents i proposa als qui encara no parlen català o als qui constantment canvien al castellà que reflexionin en base a nou punts bàsics de l'aventura del català: la situació sociolingüística, la vitalitat de les llengües, la importància dels hàbits lingüístics, la substitució idiomàtica, les raons que ens fan canviar de llengua, els prejudicis, les raons per les quals hauríem d'usar més el català, i com fer-ho per a assolir l'assertivitat lingüística. Tot un repte apassionant.

Ens ha interessat especialment el capítol dedicat a la importància dels hàbits lingüístics perquè mostra d'una manera molt gràfica quins hàbits transmetem als nostres interlocutors quan canviem al castellà. I ho fa en forma de frases mentals que condicionaran el nostre interlocutor. Per exemple, si

canviem davant els qui no parlen català els estem dient que «no cal que l'aprenquis», si ho fem als qui comencen a parlar-lo els diem que «no ho fas prou bé», si canviem davant els qui saben parlar-lo els diem que «no ets dels nostres», i si ho fem als catalanoparlants habituals els ensenyaem que «és normal canviar de llengua». Per contra, si ens mantenim en català en tots quatre casos els estem llançant respectivament els missatges següents: «cal que l'aprenquis», «ho estàs fent bé», «compartim la llengua» i «és normal mantenir la llengua». Si fem una cosa o si fem la contrària, el panorama mental canvia del tot: en el primer cas considerem que l'ús del català és inútil i en el segon cas el nostre interlocutor percep clarament que l'ús del català és necessari, enriquidor i que ajuda a la convivència.

En el darrer capítol l'autor ens proposa un senzill full de ruta cap a l'assertivitat lingüística en forma de procediment que ens permet d'anar incrementant progressivament l'ús del català sense patir cap trauma. Un llibret per llegir i sobretot per practicar sense complexos si no volem ser còmplices d'un suïcidi lingüístic. ♦

JORDI SOLÉ CAMARDONS